

Llengua i territori en l'obra de Verdaguer

Joan Veny i Clar

(Universitat de Barcelona / Institut d'Estudis Catalans)

Semblarà increïble, però el meu primer contacte d'adolescent lector amb Verdaguer va ser a través de la traducció d'una de les seves poesies al castellà, «Amor de mare». Era cap a l'any 1945, quan la interdicció del català planava com una llosa en els col·legis de Mallorca. Parlàvem mallorquí, català de l'illa, però dèiem, recitàvem la lliçó en castellà i, en literatura, els autors propis brillaven per la seva absència. Més tard he sabut, gràcies a l'erudició de Pere Farrés, que «Amor de mare» era la versificació d'una balada nòrdica que Bartrina havia transmès a Verdaguer. En aquella llunyana adolescència ens emocionàvem també sentint «L'emigrant», però ignoràvem de qui era la lletra; no era una excusa el fet que el mateix Verdaguer, en carta a Amadeu Vives, infravalorés humilment la seva contribució: «la lletra, no té cap importància. La lletra és el penja-robes de la musica, i no pas altra cosa» (Tintó, 2002: 265). Un cop a la Universitat, a Barcelona, vaig assaborir les meravelles de la seva poesia i la mestria de la seva prosa, sense caure, però, en la temptació de bussejar en la seva entranya lingüística.¹

Arran de la invitació dels organitzadors d'aquest col·loqui —que agraeixo vivament— he tornat sobre la seva obra amb ulls lingüístics, ara que comptem amb bones edicions crítiques i és assequible el fons de manuscrits que va deixar. I m'he sentit captivat per l'excel·lència de la seva obra i la riquesa del seu lèxic. Ja ho deia Bohigas: «Verdaguer té el privilegi d'engrescar per una raó o altra els qui es posen a estudiar-lo» (BE: 10). I em plau d'inscriure'm entre el «nombre d'admiradors i entu-

1. Em plau expressar la meua gratitud a Pere Farrés pel seu constant i magistral assessorament sobre l'obra de Verdaguer; també a Josep Massot pel seu ajut bibliogràfic i a Montserrat Adam per la informació sobre mots vigatans.

siastes del gran poeta [que] creix i es renova» (Torrents, 2002: 5). Els fonaments de la meua admiració, en el meu cas, són:

- una documentació històrica, geogràfica i lingüística àmplia i acurada com a ossamenta de la seva fabulació poètica;
- la seva potència imaginativa;
- l'afany de perfecció, car la seva obra poètica original és plena de retocs, correccions, substitucions, canvis de vers² (el «Cant de Gentil», de *Canigó*, coneix sis versions [Torrents, 1995: 163-200] i «Qui com Déu» té cinc esborranys i dues edicions diferents [Molas, 1986: 228, n. 5]);
- l'abundor de comparacions («blanquejaven encara algunes congestes, com un vol de perdis blanques» [pròleg a *La Fugida a Egipte*, dins *Jesus Infant*, 1896], «mercès que han plogudes sobre mi i que no he sabut aprofitar, com la roca que escup les aigües assaonadores» [«Records de ma missa nova»]) i el recurs a la metàfora («ombra novella» per *hora matinal*);
- l'original adjectivació («novembre esfulladís» [C, X: 183], «murmuriósa abella» [C, I: 6], «octubre lleganyós» [«Dalt de l'ermita»], «l'enserrellada cornamusa» [«Lo cornamusaire»]), etc.;
- com a lingüista, he de subratllar el rumbeig d'una llengua que mestalla mestrívolament el lèxic més arrelat a la terra —a les nostres terres— amb les peces discretament pouades en la tradició literària, base d'un sistema lingüístic que constituirà els fonaments de la llengua moderna.

Aquest aspecte lingüístic ha estat el menys tractat, probablement per manca d'edicions fiables, durant anys, i potser a causa de la profusió de variants. Els historiadors de la literatura qualifiquen el lèxic de Verdaguer de «deu abundosa» (Comerma, 1913: 341), de «torrentada» (Montoliu, 1922: 362), d'«exuberància» (Garcia Silvestre, 1932: 364), de «torrentada rumorosa que assaona el camp de la poesia catalana» (Nicolau d'Olwer, 1946), d'«incomparable varietat» (Ruiz Calonja, 1954: 469), de «reconegut renovellament» i «enlluernadora riquesa» (Triadú, 1961: 879 i 881) i

2. Fins s'arribarà a dir «algunes vegades els seus propis retocs posteriors fan anyorar el raig de fontana primitiu» («Pròleg a *Folklore*, p. 5).

subratllen el paper de creador de la llengua literària moderna (Bohigas, 1953: 6; Molas, 1986: 230; Torrents, 1993, *VPPP*: 10), sense entrar en detalls de la seva aportació. Algunes edicions modernes, en la introducció o en les notes, comenten i aclareixen mots d'una manera puntual (Bosch, Farrés, Garolera, R. Pinyol, Torrents, Cònsul, etc.).³ Portant l'aigua al meu molí de la dialectologia, m'ocuparé de la projecció del territori en la llengua de Verdaguer, centrada sobretot, però no exclusivament, en el seu lèxic. És a dir, d'una banda, mostraré el valor de la seva arplega de materials de la llengua parlada en les diverses terres visitades, cosa que el va fer esdevenir un valuós precursor de la dialectologia, i, de l'altra banda, intentaré mostrar com es reflecteix en els seus escrits el lèxic après de la seva vida familiar i del contacte amb l'espai on va viure en l'etapa d'adolescència i de joventut, com després en rebutja una part excessivament local i com selecciona els mots recollits de boca del poble al llarg de les seves excursions i viatges per les comarques del domini lingüístic.

En aquest itinerari, laboriós, però plaent, m'he sentit fructíferament acompanyat per la saviesa i estima de Pere Farrés, que m'ha guiat, sol·lícit, en els meus passos de catecumen que entra en el grandíol temple verdaguerià. Gràcies efusives li sien dades.

Verdaguer i la natura

Amorós de la natura, són protagonistes dels escrits de Verdaguer les flors, els aucells, les fontanes, les valls, les muntanyes. Aquí i allà afluoren manifestacions d'aquests profunds lligams amb el paisatge. En una carta a Jaume Collell explica:

La primavera comensa d'encatificar los camps que tan t agradan; jo no puch gosar gayre d'ells sino quant vaig y vinch de l'aula, y encara tot resant. Pero quinas estonas passo! Los aucells sembla que m'entonan lo *Laudate Dominum de celis*, y entre un vers y l'altre sem en van los dits a cullir las violetas de vora del camí (*Ep* I, 1870: 81-82).

3. Entre els pocs estudis sobre la llengua de Verdaguer, cal esmentar, a més dels apartats que els autors d'edicions crítiques li dediquen, Maria Rosa GRAS. *Aportació al lèxic de Verdaguer*, tesi doctoral. Universitat de Barcelona: 1995; Orriols (1994); Castellanos (2003).

I en una de les seves *Narracions juvenils* (1868): «Eren mon plaer i ma ditxa les floretes dels marges i torrenteres i els aucellets dels aires i les maduixes de les aubagues» («La festa major»).

Però la seva actitud no era sols d'èxtasi davant la naturalesa i les seves criatures; també havia sofert, tot ajudant els seus pares, les suors de les feines del camp, que conceixia a fons:

Quantes voltes sentint quintana avall arrossegar la feixuga arada, havia de deixar pel vespre vinent un concepte bell, encisador, si voleu, i havia de tornar la ploma al tinter, per a engrapar lo mànec de l'aixada o bé el garrotador de la tralla rondinaire (*LiM*, 1865: 194).

Verdaguer, col·lector de paraules

De l'amor a les paraules es passa fàcilment a la passió, a la dèria per recollir-les, guardar-les, pronunciar-les, rabejar-se en la seva fonètica, fruir amb la seva expressivitat, restar-ne fascinat. Per fer-ne substància literària o simplement guardar-les en el magatzem de la memòria o del paper, com un filó pendent de ser explotat, com fa l'habitant d'una població costanera que és feliç tenint el mar a prop, encara que no el freqüenti.

A més d'interessar-se pels mots de la seva comarca vigatana, Verdaguer també és atret pels de fora de la seva àrea natural: sabem de les preguntes que, al llarg de dos anys, feia al seu condeixeble del seminari Ramon Corbella, natural de Vallfogona de Riucorb, per «apuntar los termes», afirma, «que jo usava d'estil segarreta, més o menys diferents dels que s'usaven a la Plana de Vic» per «veure si podia pescar alguna paraula nova» (ap. Garolera, 1996: 190). Igualment Joan Alcover, arran de l'estada de Verdaguer a Mallorca (1894), recorda la inquietud d'aquest per conèixer, al llarg d'una passejada, el nom dels arbres, de les flors, de les herbes, dels accidents topogràfics (ap. Garolera, *ibídem*). I Artur Masriera ens conta detalls d'aquest capteniment:

Duia sempre una llibreta a punt, i tota herba o flor camperola que se li oferia a la vista, la collia i la posava entre els fulls de la llibreta, i en ésser al poble o masia que primer li sortia al pas, anava demanant el nom, vir-

tuts i tradicions de totes les herbes i flors que duia recollides (citació de Garolera ap. Verdaguer, 1991, I: 30)

Els viatges i excursions el posaran en contacte amb noves paraules. No tenia sentit l'afirmació de Menéndez Pelayo que les hagués inventat, car, segons pròpia confessió, les extreia de la vena del poble: «lo del arcaisme no s'ha posat ben be a l'Aguilo, ni a mi lo d'haver inventat termes, com que no n'he inventat cap» (carta a Collell, *Ep* II, 1879: 148 i n. 3 de la p. 162). En el seu recorregut, Verdaguer no va ser aucell de pas, sinó que de les seves estades tornava amb un farcell de mots, de frases fetes, d'adagis, de cançons populars, de goigs. Bosch de la Trinxeria el va sorprendre en el moment d'una de les seves entrevistes: «A la vora del riu Tech, sentat sobre un roch; un vell pastor, de samarra i pell de moltó, sentat al costat seu, li cantava cançons, que mossen Cinto s'apressurava a notar ab llapis en son carnet» (ap. Casacuberta, 1986: 165).

Incansable viatger i excursionista, després de visitar l'Empordà, Sant Boi de Lluçanès, Castellar de n'Hug, Montgrony, el Rosselló i el Conflent, la Presta (Alt Vallespir), Núria, la Cerdanya, la Vall de Ribes, Manresa, Valls, Tarragona, farà dos llargs itineraris per l'espai pirinenc: el 1882 va de la Vall d'Aran a Ripoll, passant per la Vall d'Àneu, la Vall Ferrera, la Seu, la Cerdanya i la Vall de Ribes; i el 1883 es desplaça de la Vall de Boí al Conflent, tot passant per la Pobla de Segur, Organyà, la Seu, Gósol, Puigcerdà i Prada. Després farà estades a Banyoles, la Garrotxa, l'Empordà, Perpinyà, el Collsacabra, la Garriga, Caldetes, Rosselló (tres sojorns), Girona, la Seu d'Urgell, Sant Feliu de Llobregat, Lleida, Balaguer, Berga, Montseny. No falten algunes estades a fora del Principat i a la Catalunya del Nord: València (1881 i 1889), Alacant (1889), Mallorca (1883, 1887 i 1894) (vegeu Casacuberta, 1986: 151-220; Garolera ap. Verdaguer, 1991: 15-23). Al llarg dels seus viatges va anotant paraules i parèmies que sent als seus interlocutors. I sovint manifesta l'experiència dels seus referents: «[la jonquilla] l'he vista vora molts estanys» (*Can:* 202), «les més boniques [roses] me semblen les que trobí gayrebé a la cima del Canigó» (*BE:* 107).

També, com veurem, extreu materials lingüístics de llibres sobre plantes, aucells, etc., llibres que formaven part de la seva biblioteca o que ell consultava *in situ*: «me'n torní enamorat del Rosselló i d'eix cantó dels Pirineus, que correguí, després, acompanyat de bons llibres i de millors amics» (esborrany de «Pròleg» a *Canigó*, 1881).

No falta informació d'amics sobre noms de plantes i fruits i certes creences.⁴

Una mostra de recull dialectològic

Per il·lustrar l'activitat col·lectora de mots dialectals, em centraré en el manuscrit 1466 de la Biblioteca de Catalunya, que conté un recull de mots referents al Pallars (alguns a l'Alt Urgell), dels quals faré una tria. Recordem que Verdaguer no usa els mots *dialecte* o *dialectal*; en tot cas, *territorial* (probablement heretat de Labèrnia) o *paratgívol*, que, de «propí d'un paratge, d'un indret», pot estendre's a «mot de caràcter local». L'esmentat recull, realitzat cap als anys 1882-1883, constitueix la primera arplega dialectològica dels parlars pallaresos; només una quinzena d'anys després apareixeran modestos treballs de dilectants, fruit de les excursions dels seus autors (Carreras Candi, Josep Condó [1896], Ceferí Rocafort [1899]) (ap. Perea, 2003: 422-423) i l'estudi científic del dialecte no arribarà fins cinquanta anys després amb l'obra de Coromines (1936) sobre els parlars de Cardós i Vallferrera. Podem classificar els susdits materials diatòpics de la següent manera (entre parèntesis, el número del foli):

1) Mots anotats amb significat:

Cabdella: «*arrullar* rocas rost avall – esllavissar a rulls»; «*arrullar* un arbre – fer-ne rulls (tions)» (50). Del primer, el *DCVB* sols dóna documentació antiga; hi falta el significat del segon.

Cabdella: *brúcol*, «coscoll en Capdella» (63).

Boí: «*cugullot* – cabussó», s'entén «tombarella». *Tresor*, 1935: «*cugullot* Cabussó (Sopeira)»; *DCVB*: «Cogullot Tombarella (Bonansa)».

Boí: «*reixé* – rasser [recer]». *DCVB*: «*reixer* 'recer' (Pont de Suert) Fon. reiSé» (50).

«Bohí: La *crenxa* de la serra – lo fil». Bohí: «Lo camí *se replega* – se gira, en zic-zac» (54).

«*Pletiu* – En Capdella *pletiu*, lo tros d herba de la pleta» (54). *DCVB*: «Indret de muntanya abundós d'herbes, on el bestiar es reuneix a pas-

4. Recordem les cartes de Jaume Monmany sobre classes de préssecs, pomes i raïms al Baix Llobregat (1897) i la de V. Serra Boldú sobre diverses creences (1900) (*BE*, «Introducció»: 21-31).

- turar i passar la nit, sense cloure's amb andans (Vall d'Àneu, Pont de Suert, Senterada, Pobla de Segur). Doc: *Canigó*, IV.»
- «*Gayal* – finestra de golfà de campanar que no s'tapa?» (54) («Obertura gran sense finestra, feta a la paret d'un edifici, habitualment sota el teulat» [Coll: 49]).
- «*Colleró* – llossa» (55).
- «*Perperir* – morir, fer perdre» (56); *DCVB* i Coll: «morir d'accident o de forma violenta».
- «*Babols* – *rosellas*» (Bohí) (63).
- «*Bes* – *bedoll*» (63).
- «*Popar* – *mamar*».
- «*Ganxe* per *ganxo*» (52).
- «*Faldejar* la serra (ratllat)» (vegeu *Canigó*, V, v 9).
- «Mos ajudam més del dall (primera dallada de l'herba) que del redall (segona)» (55); subratlla els mots. *DCVB*: *Redall*, sense doc.
- «*Ensogarse* – baixar o pujar ab una corda una persona o cosa» (59).
- «*Sota copa* – espècie de zafata ab un petit (petiu) peu rodó o plat ramejat» (55).
- «*Batejadora* – baptisteri, especialment la pila» (56).
- «*Vírtich*, -ca, enanarat (?) es diu d'un mort quan no pot blegar» (56). *DCVB*: doc. Virós, 1957. Coll: 71.
- «*Fressar* es pondre las truytas» (56).
- «*Escayensa* – casualitat. Es una escayensa.» *DCVB*: doc. *Colom*, 1928.
- «*Adés* No fa gayre» (56). Coll: 31.

2) Mots anotats sense significat:

- «Josa: *camí (a)vensador*» (51), amb la *a* ratllada; «drecera» (?)
- Amb contextos:
- «Fins ara hem seguit les *corones* de les serres», «los isarts sempre pasturan en la *corona* dels cims» (54). Corona: «la part més alta d'una muntanya» (*DCVB*).

3) Amb l'equivalent castellà:

- «*despenjament* – *desprendimiento*» (56);
- «*Géspech* – *Cesped?* Herba que s'fa a matas per las montanyas, ni ha també a grans prats. Passant-hi ab las espardenyas, espina. Té espiga semblant a la civada» (59). Apareix a *Exc.* I, 1991: 261.

4) Derivats:

«*ossardo* – *osset* – en *Capdella ossellet*» (*ossardo* «ós gran», *ossellet* «ós petit» (cf. *Tresor ossall* «ós petit»).

«*Bagadella*, diminutiu de *baga*» (65).

«*Bacum*, *rossinam*, *mulatim*, *cabrum*, *feram* – llops, ossos, guineus, <ossos>» (55).

5) Variants verbals:

«Si vols que t duro, fes que t suo» (52). Desinència de present de subjuntiu amb -o pròpia del nord-occidental.

6) Informació metalingüística:

«*Espluga* – balma, paraula viva» (a llapis dins l'apartat de Josa, però potser no correspon a aquesta població) (51).

7) Sinònims «*Matinar* – *matinejar*».

«*a plaber* – *a plaberet* – *a poch a poc*» [a llapis] (54).

«*Palmar* – *palmares*, *posella*» (56).

«*pastoretas-cueretas*».

«beure *a regalet*, *refilet*, *galet*, *a la regalada*». DCVB: *refilet* no hi apareix; *regalet*, sense doc. Quant a *a la regalada*, la doc. de Bosch de la Trinxeria (1887) i Jordi Pere Cerdà (1951) fan pensar en una expressió rossellonesa.

«*Gerdons* – *gers*».

«*Barat* – *barato*» (56).

8) Geolingüística:

«*Cascatejar* en la vall de Ribas, *cascallear* en La Seu – cantar la gallina» (51).

«*Boixeriga* en Capdella, en Vall d'Aran *bardomals*».

«*Cardiguera* en Capdella, – *Cardanella* en Sort – Carlina».

«*Llau* assí [Espuy] una canal, en Àneu una esllavissada; assí s diu un *llido*» (52). És a dir, *llau*, a Espuy, vol dir barranc i *llido* «allau», mot recollit al diccionari dels dialectes de l'IEC (1915-1920) per a Llessui (*DECat* s/v) (i deformat en *llidó*, al *Tresor*). *Llau* es troba a *Exc. I*, 1991: 261.

9) Àrees temàtiques:

Aucells de Capdella: «ayguarola, becadells, becada, caubets, pastoretas-cueretas». Més camps semàntics (pobresa, diner, cel, mort, vellesa, etc.) al Vademècum; terminologia dels raiers («ray», «enrayar», «desenrayar», «cordejar», «rem davanter», «rem cuer», «trams», «tramada», «barranqueyar», etc. al ms. 1464, 20v/21, mots la major part dels quals són incorporats a la seva poesia «Cançó del raier» [vegeu *Pàtria*: 168 n. 5 i 170-172]).

10) Fraseologia:

«*Té una bona posella* – Està bé, té una bona posició» (Montferrer). *Posella* usat a *Exc.* I: 261 i a Ad. Estorch.

11) Comparances:

«Cap dur com un mall», «salta com una truyta», «sort com un roch» (60).

12) Parèmies:

Josa: «La llengua no té os y talla molt gros» (52).

«La vellesa torna a minyonesa» (54).

«Santa Clara de (en tinta) (ratllat y *sant*) Puyol / pujau-me'n (portau's-en) les bromes, baixau-nos lo sol» (54).

«Mars marsot no m'has mort ovella ni corderot» – «Abril gentil, deixamen un deixamen dos, y un que jon tinch que faran tres y farem per-nabatre lo pagès» (52) (cf. *DCVB* s/v *dia*).

«Quan los barranchs gelan, los nassos afagonyan» (Bohí); recollit per Pep Coll (1991: *afagonyen* 'desgelen').

«De gra en gra s fa lo quartà».

«Gota a gota fa toll».

«No us fieu d aygua solomorda (morta) que la corrent ja s veu» (55).

«Al temps del cucut, al matí moll, a la tarde aixut» (55).

«Qui escolta pels forats, escolta las sevas maldats» (56).

«Si vols tenir la vida quieta, no llegescas la gaceta» (52).

13) Cultura popular:

a) creences:

Josa: «La llet de tot animal que no remuga no pren, y per consegüent no s por fer formatge» (51).

«Quan la campana de dos pobles veins tocan plegadas, mor algú. Se diu de Monferrer y Arfa y altres» (51).

«En fent la creu, lo diable fuig» (55). «Lo llam, quan cau en un prat, mata l'herba fent-hi una ralla fent-hi esses – *marrinxolas*; ab dos anys l'herba és més verda» (55).

Gósol: «Una sargantana de duas cuas posada dins una ampolla plena de farina de blat de moro forma el número que ha de traure la rifa grossa» (59).

«A Romadriu las bruixas hi fan lo niu» (52).

«Déu nos lliure de tres cosas: de justícia eclesiàstica, de consiència de piteu y llengua gosolana» (52) (cf. *ALDC*, I, mapa VII «llenga gasolana» a loc. 27).⁵

b) Cançons:

«Moixonets a la verdura / carderola a l enciam / Déu lo dó bona ventura / als que es casan aquest any.»

14) Topònims:

Genèric: «*Tuch. Tuch d Erill* [...] no sé si s'aplica a altrás montanyas – Bons en Pallars (Bohí)». Efectivament tenim *Tuc de la Comamarja*, *Tuc de Collarenós*, etc. (*Onomasticon*).

15) Frases enginyoses:

«Li haurà dat brescas per menjar perque li diga eixas paraulas dolsas» (54).

D'aquesta breu selecció d'elements, sobretot dialectals, remarcuem que hi ha:

- a) mots o accepcions no enregistrats al *DCVB*: «marrinxoles» 'esses', «[aigua] solomorda», «colleró» 'llossa', «ganxe» 'ganxo', «despenjament» 'esllavissada', «ensogarse» 'pujar o baixar per una corda';
- b) primeres datacions: «cugullot» 'cogullot', «brúcol», «carderola», «reixer» 'recés', «pletiu», «faldejar», «batejadora», «fressar», «enllacat», «babol», «escaiensa», «redall»;

5. Recordem que, en aquesta línia de la cultura popular, Verdaguer va enviar a M. Aguiló uns 150 adagis referents a l'art de la terra (*Ep* I 1867: p. 49 i n. p. 50), així com cançons populars (algunes d'elles recollides per Collell [Massot, 2006]).

- c) documentació sols en Verdaguer: «corona» (d'una muntanya);
- d) unitats de la futura normativa que Verdaguer troba vives: «escaiença», «adés»;
- e) noves unitats fraseològiques o refranys: «tenir una bona posella» 'tenir una bona posició', «gota a gota fa toll» 'de mica en mica s'omple la pica';
- f) comparació de formes dialectals: «cascallear», Vall de Ribes, Seu d'Urgell.

El capítol «Què diuen els aucells» del seu llibre *Folklore*, publicat després de la seva mort (1907, 37), ofereix un material preciós, dins la cultura popular, referent a:

- a) costums dels aucells i d'altres animals;
- b) algun comentari interpretatiu;
- c) la interpretació articulada dels cants dels aucells, un aspecte de l'homonimització, la mimologia (Veny, 1991: 81-82).

Pel que fa al primer aspecte, a), en relació amb el llangardaix, reporta aquesta creença: «Quan l'home dorm, si la serp l'enrotlla, li fica la cua a l'orella i el desvetlla»; es tracta d'una creença molt general a Europa, que fins i tot ha provocat la lexicalització en altres llengües: retoromànic *salvaon*, *vardaomu* i llombard *salvacristián* 'llangardaix' (cf. Vidos, 1963: 64).

Quant a b), cita un eufemisme de 'dimoni', «àngel merlench», dit així «tal vegada», afirma, «perquè, disfressat de son negre plomatge i lletja figura, s'atreveix a temptar el patriarca Sant Benet» (p. 9); de fet, el sema de la negror és explicat com l'origen de la metonímia.

Quant a c), Verdaguer ens ofereix un capítol molt valuós sobre la interpretació que el poble ha fet del llenguatge no articulat dels aucells: així, el cant de la mallerenga s'interpreta que diu «Salta, Pere! Salta, Pere!» o el de la guatlla, «Blat florit! Blat florit!», amb exemples procedents de moltes comarques i poblacions, del Rosselló al Camp de Tarragona i de Berga a Tàrraga.⁶ El sintagma atribuït pot lexicalitzar-se,

6. Concretament, Empordà, Girona, Vallès, Garrotxa, Guàrdies, Camp de Tarragona, Plana de Vic, Lluçanès, Montseny, Berga, Lleida, Tàrraga, Pla d'Urgell, la Seu d'Urgell, Rosselló.

de manera que el «No puc!» del cucut pot esdevenir *nopuc*, sinònim de 'cucut', i, semblantment, el «Tot estiu, tot estiu» de la mallerenga esdevé el substantiu *totestiu* dels valencians, però que en català central també devia usar-se, d'acord amb el testimoni de Verdaguer i segons testifica el diccionari de Lacavalleria. Una mostra més de la històrica porositat de les nostres parles i, en definitiva, de la seva indiscutible unitat.

Verdaguer, etimòleg

Qui queda captivat per les paraules s'interessa també pel seu origen o, si més no, per la seva motivació. Verdaguer, aquí i allà, dóna mostres de la seva inquietud per trobar la transparència d'alguns mots. I sovint l'encerta. Vet-ne ací unes mostres:

«enrubinar-se»: «ensorrarse, de runa o ruina?, quan no queda més que fanch, enllacat».⁷

«argentissos»: «estepa, per la flor blanca?» (ms. 1466, 63).⁸ Veurem la justificació motivacional de *sogres-i-nores*;

«taronja del vert dols»: «fins verdes són dolces» (ms. 2427, 74 v);

«Josepet»: «perquè floreix per S. Josep (Clascar)»;⁹

«creu»: «la fulla en té la forma» (Garriga) (ms. 2427, 72 v);

«cabellera de la reyna»: «vermell encès, que no arriban a clavells, la fulla sembla una perruca» (ms. 2428, 43);

«apagallums»: «donà un buf com qui apaga un ciri (a axò deurà l'herba son nom d'*apagallums* ab què se la coneix a la marina» (*Rond*: 289);

«gatosa»: «perquè tinc urpes de gat – me diuen *gatosa*» (ms. 2426, 48 v);

«gladiolets blanchs»: «Gladiolus que tenen menor forma d'espasa que les altres. Semblan lliiets mes sencills o apetitats» (ms. 2428);

«flor del sol»: «Així que'l sol surt s'obre y al entrar en l'ombra se clou» (20 agost) (ms. 2428, 47);

«cabussons»: «los *cabussons*, ànechs boscatans que, com diu bé son nom, se cabússan dintre l'aygua» (*Rond*: 228);

7. El verb és absent del *DCVB*; l'etimologia, a partir de RUINA i a través de *robina/rovina*, és vàlida (vg. *DCVB* s/v *rovina* i *DECat* VII: 521b-522a, b).

8. «la blanca flor d'*argentiç*» (Jampy. *Lliris, roses i violes*. Perpinyà: 1914, ap. *DCVB*).

9. Deu ser el nom de l'informador.

«flor del llas – lliri tigrat»: «Se diu flor del llas perquè té els pètals girats com un llas» (ms. 2428, 47);
 «llimosa»: «la *llimosa* [se n'anà] a son llim, que li ha dat nom» (*Rond*: 177);
 «Mitjayre»: (Rosselló) «Teixidor, espècie de mallerenga, son niu sembla una barretina o mitja molt teixida» (ms. 3703, 91v);
 «sogres-i-nores», vegeu més endavant.

La informació devia ser directa, recollida de boca dels informadors, com en el cas de *sogres-i-nores*: «l'altre dia em feren conèixer una planta que els pagesos han batejat amb el nom de *sogres i nores*» (Ruyra, 1913 [1982]: 811).

Però en altres casos procedeix d'una font escrita, com ara «Herba de Sant Jordi»: «valeriana. Tal volta per florir vers lo 24 abril» (ms. 2427, 71), que poua en Mendoza: 270; «maial» és relacionat amb *maig* (ms. 2427) a partir dels aforismes de Miró (1900: 112): «Bodes *maials*, bodes mortals – En el mes de mayo, todos casan mal». Fins a voltes assenyala el corresponent ètim llatí, com en el cas de «joglars»: JOCULATORES.

La interpretació etimològica afecta sovint els topònims:

«*Cabestany* (cap de l'estany)» (*Rond*: 229);
 «aquexos gorgs generalment son rodons y a axò deuen lo nom d'*olles* que se'l dóna per allà» (*Rond*: 287).

A propòsit de «Camelas» («Montanya que té quelcom de la forma del camell, y en son enorme gep una ermita de Sant Martí, que domina tota l'encontrada» [*Can*, VIII, n. 2]), mostra una intuïció afinada, que Coromines corrobora i demostra amb erudició (*Onomasticon*, III: 213-214); probablement a partir del comentari de Verdaguer, l'editor Matheu va modificar el topònim en «Camellàs» (*Canigó*, ed. Garolera). L'encerta en afirmacions com ara «*Pena* és lo mateix que *Penya*» (*Can*, VI, n. 2) en relació a Nostra Senyora de Pena.

Altres vegades, no afina la seva interpretació: «Calma» no ve del llat. CULMEN (*Can*, IV: 204),¹⁰ «Galamús» no es pot haver format damunt CAMPUS (*Can*, VI: 205), «Capdepera» no té cap relació amb una «pera

10. En realitat prové d'un mot preromà indoeuropeu, probablement sorotàptic, KALMIS 'capçada o coberta de pasturatges damunt una muntanya' (*DECat*, II: 437-441).

(d'hivern)»,¹¹ etc. La motivació, eventualment imaginària, pot afectar la grafia: «verdissa» per *bardissa*, relacionat probablement amb *verd*, *verdor* (recordem el betacisme de Verdaguer). Per a altres exemples etimològics, vegeu *Exc*, III: 263-264.

Verdaguer, enamorat de les paraules

Verdaguer valora la bellesa de les paraules, la seva expressivitat fonètica o semàntica. Així, a propòsit del mot *zumzada*,¹² sobre el qual li pregunta Ruyra, el poeta respon: «És una paraula bonica: dóna idea de moviment i de remor, pinta i canta» (Ruyra, 1913 [1982]: 810). No es pot descriure millor la força expressiva, plàstica, d'un mot.

Verdaguer ha sentit el mot *encelar-se* a la Segarra aplicat a la boira quan s'aixeca, «bonich y espiritual verb», diu, i no dubta a incorporar-lo a un dels seus poemes (com també al pròleg a *Al Cel* [1902] i a *Aires del Montseny*; igualment a Ad. Estorch: 195):¹³

Per terrejar en lo mon
jo al cor tindria unes ales?
que terregen les perdius
i jo *m'encele* ab les àligues (*FC*, 1896: 160)

«Gallineta de la Mare de Déu» per la *Coccinella septempunctata* (Blanes) és «poètic nom» (pròleg a *Al Cel*).

Però el seu bon gust l'empeny a condemnar certs geosinònims; a propòsit de *lliri blau*, «que en la baixa Catalunya», diu, «profanam amb lo nom de *sort* [sord]» (*Exc*, II: 152).

El poeta s'enamora de la transparència semàntica dels mots aplicada pel poble, com en un dels noms de la prímula, *sogres-i-nores*, que comenta així: «No pot comptar que bé li escau. Fa dues floretes girades en sentit oposat, com si es donessin l'esquena ...i tenen cert aire de voler fugir l'una de l'altra» (Ruyra, 1913 [1982]).

11. En realitat < *cap de péra* 'cap de pedra' (*DCVB*).

12. Vegeu ara en aquestes actes la contribució de Requesens.

13. El mot, sota *encela*, figura a les addicions manuscrites de Verdaguer a Estorch i Siqués.

Altres vegades recull una atribució popular, com arran de la *flor del cucut*:

Li diuhen flor del cucut
a la gentil primavera,
perquè aixís que el sent cantar
en son coixí se desvetlla (BE: 185)

De la diatopia a la literatura

Convençut que la seva llengua havia d'estar allunyada de l'artifici i de l'arcaisme gratuït, se suporta en el poble que li forneix la «bona norma», car «la seva boca ho purifica tot», i així aconsegueix un llenguatge «viu i popular» (Ruyra: 811) que, en principi, es correspon amb el del seu espai nadiu (Folgueroles, Vic), après en el si familiar, acrescut primer amb els contactes amb la societat vigatana i després amb els viatges i estades en diverses comarques i poblacions més perifèriques, especialment pirenaïques.

Les referències concretes al seu espai nadiu són sobretot de cultura popular, com ara el record de les vespres d'espellofada de blat de moro a la comarca osonenca, que descriu magistralment (*Eim*: 105-113), l'al·lusió a l'*Albadella* (així «s'anomenava en Vich la campana de la Seu» [*Cam*: 212 i C, XII: 186]) o el record de la tradició «que havem sentida a la Plana de Vich ...que resant cada dia un pare-nostre a Sant Benet, aquest avisa a son devot tres dies abans de morir ab colps misteriosos» (*Cam*: 210) o la llegenda dels «pagesos de la plana de Vic» relativa a l'origen de la flaire de la farigola per haver estat la darrera cosa que van tocar els peus de Jesús abans de la seva Ascensió (*Flors de Maria*, 1902: 10).

L'adherència de Verdaguer a la terra a través de la llengua es manifesta en el lèxic (i variants lexicals) utilitzat en les seves obres, lèxic que correspon a la comarca d'Osona, però que no és exclusiu d'aquesta àrea, car pot aparèixer —i així passa molts cops— a altres comarques. Són pocs, poquíssims, els mots específics d'una localitat o d'una comarca; més d'una vegada traspassen les seves fronteres i eixamplen el seu àmbit d'ús amb solució de continuïtat o sense. Així, doncs, la fidelitat a la terra va lligada, especialment en els productes de joventut de Verdaguer, a un esplet d'unitats lèxiques de la seva àrea nadiua que s'enriqueix amb unitats d'al-

tres comarques visitades al llarg de la seva vida. Tot un concurs de formes, triades amb sensibilitat i bon gust, diluïdes — això sí — en un lèxic general, comú, compartit, popular i culte a la vegada.

Dialectalismes vigatans

Aquest aspecte apareix esporàdicament en les notes a algunes de les obres de Verdaguer, redactades per ell mateix (per exemple, *Canigó*) o pels autors de l'edició crítica corresponent. En el fitxer verdaguerià que ens va llegar Josep M. de Casacuberta, custodiat a la sala de reserva de la Biblioteca de Catalunya, aquest anota que Antoni Griera havia escrit un treball sobre la llengua i les tradicions al *Canigó*, on demostrava el vigatanisme lèxic que respirava aquest poema i davant el qual l'il·lustre verdaguerista es mostrava més aviat escèptic; aquest treball, sense referència bibliogràfica, no ha estat localitzat i potser mai no es va arribar a publicar.

Veurem primerament alguns dialectalismes que podríem anomenar *propis*, és a dir, que havia experimentat en l'espai on va passar l'adolescència i la joventut i que apareixen sobretot en els primers escrits de Verdaguer, alguns dels quals, però, no utilitzarà posteriorment o substituirà en algun dels seus escrits (dialectalismes *rebutjats*).

«Xerpolla» 'serpoll': «a la grama semblant i a la xerpolla» (*LiM*: 137). «Planta que és semblant a l'agram, molt perjudicial al blat (Sant Bartomeu del Grau, Vic)»¹⁴ (*Tresor*); el *DCVB* remet a *serpoll*, *Thymus serpyllum*, però la definició que en dona no sembla coincidir amb aquesta espècie. Mot absent del *DECat*.

«Estifollar» 'trossejar, fer estelles': «a la grama semblant i a la xerpolla / que més se fa si es trinxia i s'estifolla» (*LiM*, 1865: 137); «lo coltell manejan tan i tan folla / que amb un cop, si l'atrapa, l'estifolla» (*LiM*, 1865: 172); «Y si abans jo aquí t'estifollo / y pels gats no't dexo bo?» (*Amors*: 69) (també *Jovenívoles*, ap. *DCVB*). Àrea: Plana de Vic, Lluçanès, Guillerries, Garrotxa (*DCVB*).

«Gallorsa» 'fressa, remor de gent': «ne sortí infernal gallorsa» (*LiM*, 1865: 142). Àrea: Plana de Vic, St. Joan de les Abadesses (*Dicc. Aguiló*).

14. No podem dubtar de l'autenticitat d'aquesta localització geogràfica, atès que Griera era natural d'aquesta població.

El sentit primitiu era: *dret de gallorsa*, ‘dret de pasturar les ovelles a les terres comunals muntanyenques’; *bestiar de gallorsa*, ‘ramat que té aquest dret’, avui ‘ramat foraster que entra a pasturar o a femar les terres a l’estiu’ (Vall de Ribes) (d’aquí «traüt de la gran ramada tran-seünt» i després el sentit registrat [*DECat* IV: 307b], considerat «de llengua poc laxa, que era familiar al Verdaguer juvenil»). Verdaguer, a la primera redacció de *L’Atlàntida* (ms. de Vic [1867-1868], v. 693), usava *gallorsa* (rimant amb *forsa*) però no solament en suprimí l’estrofa a la versió definitiva sinó que «en l’original de l’esborrall», diu Coromines, «es veu que el mot *gallorsa* està cancel·lat per la grossa ratlla¹⁵ que, en aquesta versió, el poeta posa, ací i allà, a diversos mots que després no li plagueren: es coneix que, cercant confirmació entorn seu, prengué aviat consciència que es tractava d’un ús familiar i no gaire propi» (*DECat* IV: 308a).

«Trampelar» ‘trampolinejar’: «*trampela* aquell, fent un grunyit empaita» (*LiM*, 1865: 171); «i *trampelant* de mal, cap a la serra / fuig» (idem: 173). També *Jovenívoles*: 225 (*DCVB*). «*Trampelar* o *tràmpol*», afirma Coromines, «predilectes de Verdaguer. En lloc de *trontolla* de l’ed. de 1878 de l’Atl. V,¹⁶ en l’original de 1877 havia escrit *trampela* (II, 4d); de nou, en el V, 6a, va posar-hi “sota el tallant la víctima *trampela*”; i també aquí el Snt Consistori dels J. Flo. li ho féu canviar en *forceja*; en l’ed. de 1878: “lo tro ofegant, y’l *tràmpol*, així l’arcàngel crida”, portava l’esborrall de 1867 en IV, 22a¹⁷ (estrofa enterament canviada després)» (*DECat* VIII: 249b-250a).¹⁸

«Vespes xanes» ‘vespes grosses’: «m’han assaltat com un axam de *vespes xanes* les penes amargues y les ingratituts» (*BE*: 29, n. 11). Àrea: Plana de Vic, Folgueroles (*Dicc. Aguiló*); Plana de Vic, Gironès, la Selva (*DCVB*); «xana o vespa xana»: Oix, Camallera, Llagostera (*ALDC*, Q. 1674). Atès que Verdaguer coneixia la calaixera d’Aguiló (Montoliu, 1922: 634-635) i que li proporcionava cançons populars, podria ser que el poeta també li passés informació lèxica; d’aquí, Folgueroles com a població on es deia el mot.

15. No queda clar si es tracta d’una ratlla que esborri la paraula.

16. La referència ha de ser III, v. 16.

17. Ms. de Vic, v. 387.

18. Tanmateix Verdaguer utilitzarà el mot posteriorment: «M’afigurava veure’l *trampelar* d’embriaguesa» (Del pròleg a *Sant Francesc*, 1895).

«Tàpara» ‘pica-soques’: «las *táparas*, sortidas del ou» a *Narracions juvenils* 1868 (*Ein*, I: 200); «lo taparà» a *Folklore*: 36: «El *taparà* de bon matí canta com si toqués la corneta. Fa niu en les pigoteres obertes del pigot en un roure» (*Folklore*, 1907: 38; també *DCVB*). «Picasoques blau, Sitta Europaea» (Vayreda, Fauna Ornít., ap. *DCVB*). Mot onomatopèic.

«Ovoia» ‘ovella’: «Us aclamà com pastoret l’*ovoia*» (rimant amb *joia*) (*LiM*, 1865: 176). *Avoia* a Begur, Palamós, Llagostera (*ALDC*), St. Joan de Palamós, Llambilles (*Dicc. Aguiló*); Llofriu, S. Feliu de Guíxols, Caldes de Malavella (*DCVB*); Calonge, Sta. Pau (*DECat* VI, 144a) doc. s. XII i XIV.

«Poder» ‘potser’: «*pude* no s hi pensaren prou» (*Ep* I, 1867: 57); «*pude* la primera fulla» (*Ep* I, 1865: 28); «*podé* gorirà» (*LiM*, 1865: 178). La consideració barcelonina de vulgarisme degué frenar l’ús per Verdaguer d’aquest infinitiu adverbialitzat d’ús antic (s. XIII, Eiximenis [*DECat*], doc. mall. 1358, *Libre del Batle Reial de Barcelona Berenguer Morey* [1375-1378] [ap. Veny: 1980]), més antic que *potser*, datat només a partir del s. XVII (*DECat*); admès al *DIEC*.

«Filoja» ‘filats per a caçar aucells’: «prou forcejà, com sol en la *filoja*, / quan se sent presa, enamorada guatlla» (*LiM*, 1865: 186). Àrea: Vic (*Dicc. Aguiló*).

«Bisarda» ‘basarda’: «per fugir del pecat que ja *bisarda* / los feia» (*LiM*, 1865: 167). Àrea: Plana de Vic, Guílleries (Torrents ap. *LiM*: 167, comentari a v. 451).

«Camilleres» ‘caramelles’, amb metàtesi consonàntica i tancament de la *e* en contacte amb la palatal; Ripoll, Campdevàrol, St. Llorenç de Morunys, Solsona, Pinós, Vianya, Cardona (*DCVB*): «El nom de caramelles [...] es cambia a la Plana de Vich amb el de *camalleres*» (*Exc.*: 76, ap. *DCVB*); cf. també *camiller* (Plana de Vic) (Verd., *ŷov.*, 1865: 112 [*DCVB*]); (St. Bartomeu del Grau [*Tresor*]); *camillaire* (Vic [*Tresor*]), (Ripoll, Verd., *ŷov.*: 112 [*DCVB*]). Decret de 1779 (Olost, Lluçanès) (ap. Orriols: 342).

«So» ‘propietat’: «nos en mostrà un que.n tenia en lo seu *so*» (*Exc*, II: 339). Gurb (*DECat* III, 727b, n. 6).

«Esbaconar» ‘obrir de dalt a baix (una persona o animal)’: «Aquí *t’esbacono*» (*Amors*: 70). *DCVB*: Guílleries, Plana de Vic.

«Bordellevat» ‘bord’: «Qui, tu, *bordellevat*?» *DCVB*: única citació de Verdaguer.

«Xifrer» ‘xiprer’: *Narr. juvenils*, 1868, ap. *VPPP*: 168; carta 1871, després usará «xiprer» (*DECat*).

«Meix» ‘vedellet’: «a desfetas ramadas l'enrotllan xays y *meixos*» (estrofa suprimida del ms. de Vic de *L'Atlàntida*, vg. *DECat* II: 649b): Andorra, Cerdanya, Ripollès, Garrotxa, Lluçanès, Plana de Vic (*DCVB; Tresor*)

D'aquests mots, són encara avui coneguts *poder, bisarda, camilleres, xifrer*; afegim-hi *recebre*.

La iodització

Resulta interessant el tractament de la iodització. És sabut que aquesta afecta els grups llatins -C'L-, -G'L-, -LJ-, que donen [j] (RESTU-C'LU > *rostoi*, REG'LA > *reia*, PALEA > *paia*) en una àrea del català central, estesa al balear per raons de colonització. Inclou, per tant, la Plana de Vic i les habituds fonètiques col·loquials de Verdaguer; però, entre la influència de les obres que llegia —on el ieisme era absent— i l'anatema llançat per Balari¹⁹ i altres capparees contra tal articulació, considerada vulgar, Verdaguer se'n va deslliurar d'una manera progressiva. En els productes de joventut, especialment els humorístics, apareixen casos com ara «oreyas», rimant amb «Santeyas», o «aureyút» ‘orellut’ (*Goigs de Sant Taló*, ap. Oriols, 1994), alternant tanmateix amb casos de lleisme («palla», «rosegalls», «cullerada», «cagalló», etc.), «reveït, -ïda» (*LiM*, 1865: 195 i 159), «ceya-ros» als *Idil·lis*, 1879 (però «cella-rossa» a *Canigó*). L'alternança *j/ll*, diatopia versus estàndard, provoca ultracorreccions en el Verdaguer juvenil, a qui se li escapa un «avull» (*avui*) en una carta a Milà (1865; *Ep* I: 28); és el que ha passat amb *atzagaiada*, pronunciada «atzagallada», o amb algun parlant que articula «remells» en comptes de *remeis* (L. Pons, 1992). Resten alguns naufragats de la tempesta antiioditzant: *badia* ‘ramal d'una trena de cabells, de cànem, etc.’, del llat. VITICULA, al qual correspondria **badilla* o **vadilla*, amb el seu derivat *esba-*

19. «He cambiat y de *tey* en “ll”: “tell”, perque d'altra manera hauria de escriures y per “ll” sempre, y aixó á mon veure, es local; per aixó vosté escriu *enfilall* y no “enfilay”», carta de 20.II.1885 ap. *Ep* V: 62; també a propòsit de les proves de *Natzareth*, Balari diu a Verdaguer que en treu «l'accent de la terminació *-ia* dels verbs» (15.IO.1889 dins *Ep* VII, 1987: p. 231 ap. Massot, 2006).

diar-se (*dividir-se*, *separar-se*), consagrat per la normativa des del *Diccionari Ortogràfic* (vg. *C*, VII: 94; *C*, IV: 43; *Rond*); *assoleiar-se* deu probablement la seva pervivència al fet de coincidir fonèticament amb el parlar barceloní dels prohoms que assessoraven Verdaguer (vg. *Amors*: 23; *C*, VI: 79; *BE*: 213; *En defensa pròpia*, 1895: art. V, 1a sèrie), explicat com a resultat d'una dissimilació de laterals (Fabra, 1912: 479, n. 1), afavorida per l'antiga coexistència a Barcelona de les dues articulacions (Veny, 1978: 42-45); d'aquí també *soleys* (*C*, X: 177) i *soleya* (Ad. Estorch). En les *Rondalles*, notem «may» 'mall' («prenent llur may», 367); «cuyé» 'culler', en boca del mariner de Sant Pau de Seguries; «ceyes» 'celles' (454) (també «ceya» a *Amors*: 31, rimant amb «feya» i «migsomreya»), com en barceloní; «venci» 'vencill' (224), d'acord amb la pronúncia vigatana; així com «agabayonat» 'agarberat' (461) i «agabayonavan» 'agarberaven' (462); aquest verb no té res a veure amb *agavellar*, com interpreta l'editor de les *Rondalles* (461, n. 10), sinó amb *gavaió*, variant ioditzada i amb velar sonoritzada de *cavaió* 'cavalló, munt de deu o més garbes' (< llat. CABALLIONE), que ocupa l'àrea vigatana, entre d'altres (cf. *ALDC*, Q. 1902); és curiós que Verdaguer, arran de la seva estada a Miramar, adapti la dita mallorquina «any d'aubons, any de cavaions» a la seva fonètica: «Qui sap si l'aubó, aquell lliri blanc tan bonic i de tan bon auguri que, diuen per allí, fa dir als pagesos "Any d'aubons, any de gabaions"» («Pròleg» a *Perles*, 1895). No seria la primera vegada que l'experiència lingüística aliena s'adapta a la pròpia.

Dialectalismes d'àrea més àmplia

Tenim després altres dialectalismes *propis*, que coneixen un ús geogràfic més dilatat, incorporats (*integrats*) a obres postjuvenils.

Hi ha variants fonètiques d'una gran extensió. La monoftongació *gua-* > *go-* àton (pron. *gu-*) es manifesta en mots com ara «goretava» («A la Verge», *Aires del Montseny*, 1900), «gornit» (*Narracions juvenils*, 1868), «goret» (*L'Atlàntida*, I) i és un fenomen molt freqüent en català oriental. «Àliga» (*LiM*, 1865: 135; *C*, IV) és una metàtesi d'*àguila*, molt estesa aquí i allà, documentada des del s. XVI (*DCVB*) i admesa al *Diccionari Ortogràfic* i al *Diccionari General*, al costat d'*àguila*, variant preferida; mostra de la seva vitalitat són els derivats *aligot* (*Canigó*, I; *L'Atlàntida*, I; *Montserrat*, 24), *aligó*, *aligat*, *aligató*, *aligart* (*DCVB*); a l'*ALDC* (Q. 1608)

trobem 92 ocurrencies d'*àliga* i 93 d'*àguila*. «Professó» (BE: 159), d'àmbit ampli, coexisteix amb «processó»: a l'ALDC (Q. 612), apareixen 129 ocurrencies de *professó* (més 47 de la variant sonoritzada *proressó*) enfront de sols 15 casos de *processó*.

Entre les variants flexives d'una àrea considerable remarcuem: «Umplo (-uc, -ut)», «umple», «umple», «umplen» (*ompló, omples, omple, omplen*), que apareixen constantment en les seves obres i són les formes usades a Vic, St. Bartomeu del Grau, Torelló, Bagà, Amer, La Pobla de Lillet, Crespià, Mieres, St. Llorenç de Morunys, Girona, la Bisbal d'Empordà, l'Escala (Rocabruna, Camprodon, Ribes de Fresser, Ripoll, Olot), segons enquestes realitzades entre 1906 i 1921 (*Flexió*). Es troben a Estorch (1857: 108).

Dialectalismes propis integrats

Vet aquí alguns dialectalismes lèxics integrats en l'obra verdagueriana:

«Saule» 'salze': «de verdós *saule*» (LiM, 1865: 147; Ad. Estorch; *L'Atlàntida*).

«Terrosseda» 'terrossam': «la *terrosseda* seca» (Ein: 106); «com *terrosseda* d'aspre *goret*» (*L'Atlàntida*, I; Ad. Estorch: 188).

«Arrombollar» 'arremolinar' (Plana de Vic, Lluçanès, Conflent [DCVB]): «quan *s'arrombolla* [la neu] / pel torb de les altures apilada» (*Canigó*, II), «arrombollant alguna fulla» («Records de ma missa nova», *Articles*, 1896), «La esglayadora esllavissada [...] *arrombollà* la terra montanya avall» (*Exc.*); «un dels mots més genuïnament osonencs» (Orriols, 1994).

«Estaloc» 'monyó (d'un tronc d'arbre)' (Plana de Vic, Montseny [DCVB]): «cada *estaloch* un coltell» (*Caritat*: 63).

«Esgarvissar» [esgarbissar] 'esgarrapar' (Lluçanès, Plana de Vic, Cardona, Solsona [DCVB]): «elles [les romagueres] tornant a *esgarvissar-lo*, feres» (BE: 233).

«Baboia» 'home de palla, carnestoltes' (Plana de Vic [DCVB; Orriols, 1994]): «Feu de mi lo que us plàcia, fulla seca [...] / o, si voleu, *baboia* de l'escarni» («Sum vermis», *Flors del Calvari*).

«Grella» 'branca' (Plana de Vic [DCVB]): «En la *grella* més alta d'aqueix saule» («La festa major», *Narracions juvenils; Idil·lis*; Ad. Estorch: 197).

«Dordioar» 'Mirar, guipar, espiair' (*Dicc. Aguiló*), 'moure's inquietament, afanyosament' (*DECat*, s/v): «y'm poso a *dordoyar* amunt y avall per la mateixa vora de l'abisme» (1883, *Exc*, III: 246).

I altres com ara «màgica» 'màgia', «recebre» 'sortir a rebre', «pitejar» 'cantar el pinsà o aucell semblant', «rodesa (de cap)» 'rodament de cap', «amonjoiar» 'aplegar, unir', «pastorims» 'llocs de pasturatge', «rapinyell» '*pica-soques*', «estràmpol» 'esquerp, salvatge', «agambe qui pugui» 'campi qui pugui', «petjagolall» 'lloc de moltes petjades', «sàlic» 'arbust de ribera', etc.

Dialectalismes externs

D'acord amb l'afany col·lector de paraules d'aquí i d'allà, realitzable durant els nombrosos viatges i excursions que va fer al llarg de la seva vida, Verdaguer recull dialectalismes de fora de l'àrea osonenca, que hem anomenat *externs*, que recull en les seves llibretes, una part dels quals incorpora en els seus escrits (*dialectalismes integrats*) i una altra part resten sense eixir dels seus quaderns (*dialectalismes expectants*, *emmagatzemats*, *congelats*). Els *contextuals* eventualment poden ser *denotatius*, designadors de referents propis, lligats a la geografia, cultura i costums de la comarca visitada.

a) Entre els dialectalismes *integrats* a partir dels quaderns de notes, citem: «pletiu», «faldejar [la serra]», «graula» 'gralla', «vergella» 'tany', que passen al *Canigó* (el darrer, inclòs a Ad. Estorch: 197); «sotacopa», que s'integra a les *Rondalles* (63), i «masiayre», al *Folklore*; «estel» (ms. 367/B: 60), que s'incorpora a *Brins d'espígol*.

b) Mallorquinismes: Verdaguer fa tres estades a Mallorca: entre el 5 de març i el 6 d'abril de 1883, al llarg d'un creuer pel Mediterrani; del 2 al 10 de maig de 1887, i del 14 al 28 de maig de 1895 (Garolera: 19, 20 i 22); vegeu Massot, 1993. Cal tenir en compte la relació de Verdaguer amb l'Arxiduc, Joan Alcover i sobretot amb Marià Aguiló (Massot, 2006). Escriu poesies diverses sobre Mallorca, com ara «Lo gegant i la cativa», sobre Jaume I i Mallorca (*P*: 165-167), i «Barcelona a Montpeller» (*P*: 353-357 i 484-485).

Entre els dialectalismes emmagatzemats: «quartos», «enciamada» (*Vad*: 49), «poma de cor gelat», «poma de la senyora» (*Vad*), «a lloure» 'en llibertat' (Ad. Estorch).

Contextuals: «atlotes» en la variant de l'estrofa, després substituïda, d'«A Catalunya avant» (*P*: 503): «Vosaltres de Mallorca, o encisadores illas, si algun novell pirata / atura't / jo li diria, d'exa m que són les meves fillas / aquexes cinch *atlotes* que s banyan en la mar».

Denotatius: «y'ls negres *clapers*» (*Exc*, II: 337); «vora un *claper de gegants*» (*Exc*, II: 339); «un *talayot*» (*Exc*, II: 341); «pellissas y *bufas* y albarcas» (*Exc*, II: 341); «Cada família anava, en son *carretó* tirat per un bon matxo» (*Exc*, II: 340); «seca y virolada *sopa mallorquina*» («Pròleg» a *Perles*, 1895).

Entre els *integrats* en la seva obra: «colcar» 'cavalcar' («y'l borralló de neu ja es ona immensa / que empeny y *colca* més superba onada», *C*, II: 21),²⁰ «descolcar» 'descavalcar': «après troben un replà / on *descolquen* y s'asseuen» (*C*, VI; v. 86); «machs» 'pedres', primer amb registre parentètic («Los rochs (*machs*) que blanquèjan pels camps» [*Exc*. II: 339]) i després a *Canigó* («*machs* rodoladissos» [*C*, X: 59]); «etsecaiar» 'tallar les branques seques o sobrerres': «y'ls llenyatayres d'Encamp que *etsecayàvan* los pins» (*Rond*, 1883: 238) en una rondalla ambientada a Andorra.

c) Valencianismes: A «Lo diumenge del Ram» (*La Creu del Montseny*, 2 abril 1900, i *Discursos*: 165) parlant d'una palma que ell havia dut de Palestina com a record, diu: «los orientals no saben d'*encaputxar* (com diuen a Elx) les branques de la palmera» (Fitxer Casacuberta).

Al «Miracle dels pexets», a Alboràia (*Eucarístiques*: 98 i s.): «llauradors», «pexolins».

«...una petita *eura* de marge, que he vista vora'l cementiri d'Alacant, cuytá á anomenarse relligiosa y poèticament *Llitet de la Mare de Déu*» (*Flors de Maria*, 1902: 11; el poema és subtitulat «Herbetsa d'Alacant»: 67-68).

20. *Colcar* apareix dues vegades al ms. de Vic (v. 4 i 456), verb que després eliminarà: Coromines al·ludeix a aquest fet i pensa si, en lloc d'un mallorquinisme, es tractaria de la «tradició lingüística pròpia» de Verdager, atès que aquest durant els anys 1867-1868 no hauria tingut prou relació amb Marià Aguiló per rebre aquesta influència (*DECat*, II: 649b); el coneixement que tenim de les variants dialectals de la Plana de Vic no abona aquella interpretació; les atestacions de *descolcar* a *L'hostal de la cogullada*, de M. Genís i Aguilà, i a *Los Sants Reys*, de Francesc Masferrer (ap. Orriols, 1995), serien més aviat contagis de la llengua de Verdager, puix que aquests dos autors eren amics seus i fundadors de l'Esbart de Vic.

Els rossellonesismes

d) Verdaguer escriu un poema, publicat com a plec solt i després a dins de *Disperses*, intitulat «Jesús Infant. Als infants del Rosselló ab motiu de l'inauguració de sa capella en Sant Joseph de Perpinyà, 27 de novembre 1898», on trobem el rossellonesisme «nins» (dialectalisme contextual).

Dialectalismes contextuais i metalingüístics: al·ludint a la Font del Desmai, «Perpetuïnes», 1902 (*Discursos*: 203), diu que aquell arbre «pot ser comparat al que en lo Rosselló anomenen *saule plorador*»; *saule* figura a Ad. Estorch.

«*devotes*, que axí s'anomenen en lo Rosselló los ermitatges» (*Can*, V).

Integrat i contextual a *Canigó*, «joglar»: «Y un dels *joglars*, al veures tot sol ab los fadrins, / llança ab quimera mossegantse'l llavi, / exa cançó de verinós agravi» (*C*, I: 12). Després, utilitzat com a metalingüístic en la nota: «*Joglars*, jocaltores, s'anomenen encara en lo Rosselló los músichs que toquen en les festes majors lo floviol, lo tamborí y la *borrassa* ò sach de gemecs» (*Can*: 202); vg. *DCVB* s/v *Borrassa*.

A propòsit dels dialectalismes del Rosselló en sentit ampli, cal notar que, a causa de la peculiaritat del seu dialecte, amb fortes interferències de l'occità i del francès, Verdaguer adopta una actitud restrictiva que pot seguir dues vies: 1) posar en cursiva (o subratllat) el mot en qüestió, com es fa amb els neologismes no implantats; 2) si es tracta de mots de les rondalles, substituir els del pre-text per mots més generals. En el primer cas, a propòsit dels Palets de Roland, unes taules oblongues, que troba fets bocins, diu: «Los trocejaren ab sos malls uns adobacamins, per *amuserse* una estona» (*Can*, nota 5, cant VIII); es tracta d'un occitanisme incrustat en el sistema del rossellonès (Verdaguer, 2002).

Pel que fa al segon cas, Verdaguer va recollir diverses rondalles al Vallespir: «La vella», «L'anguila parladora», «Lo llop», «La guineu i lo llop». En tenim una primera redacció, el pre-text, i la redacció definitiva, que podem seguir a través de l'edició de Bosch. Escau una comparació del lèxic utilitzat en el pre-text amb la peça definitiva:

«La vella»

ansemble
truble
una viella viella
me fa pou
dessús
si'ls podràs donar assistenci

plegats
tèrbola
una dona vella vella
me fa por
demunt
si'l podrias aconortar

«L'anguila parladora»

pescayre
tira lo filat
mes no seria més
no n'agafaràs pus
malorós
quan arribaràs

pescayre
tira la trema (2), tira'l filat
però'n serias més
no n'agafaràs més
malhorós
a l'arribar

«La guineu y lo llop»

dins d'una casa
vitetes
porti
tetetes
guilla
llur mare
a se'l menjar
gitava
sense res menjar

dins un cortal
cabretes
porto
tetetes
guineu
la mare
—
tirava
en dejú

«Lo llop»

un pet
ens n'irem

un esternut
ens en anirem

Notem el manteniment de «pescayre», de «mal(h)orós», amb el petit canvi ortogràfic, i del diminutiu de «tetes» 'mamelles', «tetetes», forma

ben rossellonesa; substitució de formes dialectals flexives («porti» - «porto», «ens n'irem» - «ens en anirem»), sintàctiques («a se'l menjar»), fonètiques («pou» - «por») o lèxiques, tributàries de l'occità («ansemble» - «plegats», «viella» - «vella»), de l'arcaisme («dessús» - «demunt»), d'un major arrelament documental («guilla» - «guineu») o d'un major acostament a la seva varietat («filat» - «trema»; vegeu mapa). Observem una estratègia per defugir els localismes rossellonesos, els mots massa «paratgívol».

El cas de la substitució «pet» - «esternut» no deu obeir a una raó eufemística sinó al coneixement que Verdaguer tenia del valor augural dels esternuts (Veny, 1978: 78-106).

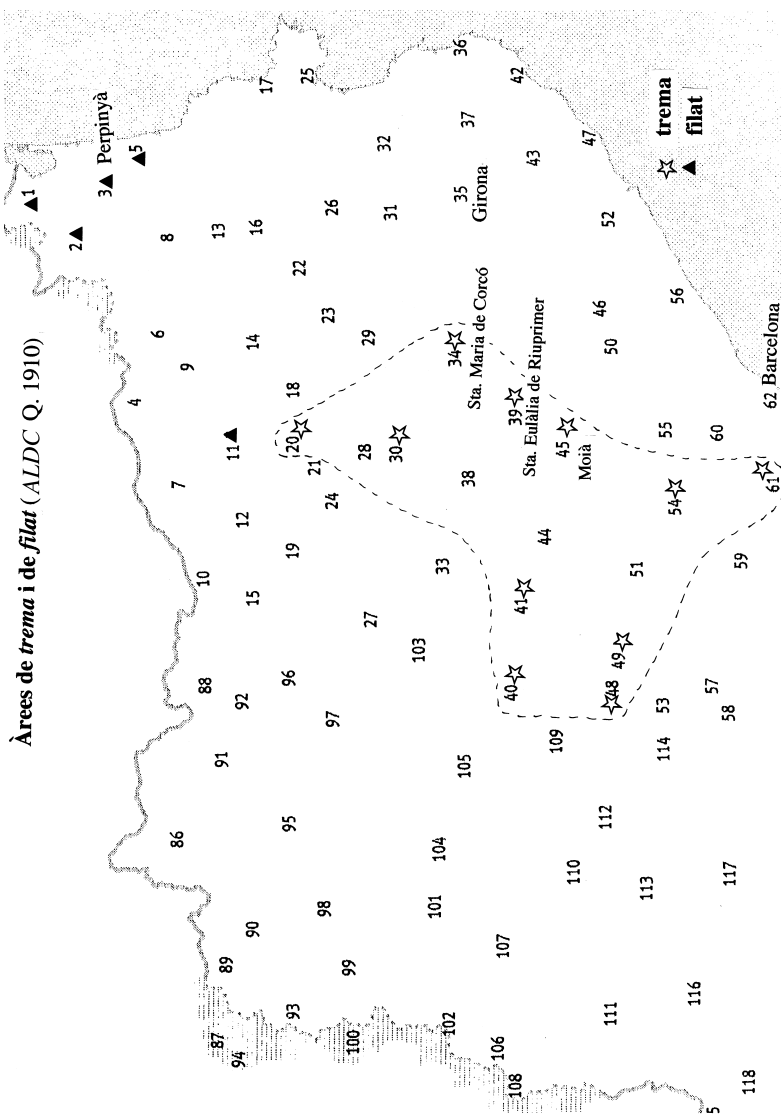
Geolingüística

Les notes a *Canigó* i a altres obres són sovint un cant a la pluralitat lèxica. Hauria estat suficient a propòsit dels mots que segueixen de donar-ne la definició o un aclariment, però la seva paleta geografolèxica mostra la varietat de matisos del nostre poeta: «Ja'l rieró anguleja pel boscatge, / argentina *llisona* vers son cau» (C, III: 23). I en nota: «*Llisona*, serpeta blanquinosa, curta i de cua esmotxada, més coneguda per lo nom de *noya de serp*; en lo Pallars ne diuen *vidriol*» (Can, III, n. 1).

Definició de Verdaguer, juntament amb els versos, que és recollida al *Dicc. Aguiló*. *Noia de serp* es diu a l'Empordà, les Guilleries i Camp de Tarragona (DCVB; doc. de 1923); *serp noia*, a Barberà del Vallès (ALDC, Q. 1726); *llisona*, al Moianès (ALDC, Q. 1726, loc. 45); *vidriol* també a Sant Llorenç de Morunys (ALDC, Q. 1726).

Boix florit: «Allí en un trono vert, que'ls ulls no veuen / si és fet de *boix florit* ò d'esmeragda» (C, II: 32). En nota: «Lo rhododendron ferrugineum, a més del nom de *boix florit*, té los de *boix de Nuria*, *boxerica*, *gabet y talabart* [...]» *Boixerica* es diu a Núria, *talabart* al Vallespir i vall de Boí, *gaudet* a Ribagorça i vall d'Aran (Masclans; *talabart* i *gabet* són citats per Texidor [1871: 761]).

A propòsit de *voliòl*: «...lo *voliòl*, aquella cuqueta rodona i vermella que es posa en los lliris, i més encara en les mates de boix, sobretot en les altes muntanyes. A Cerdanya l'anomenen *marguerida*. I a Blanes li donen lo poètic nom de *gallineta de la Mare de Déu*» (Al Cel). Es tracta de la *marie-ta*. Verdaguer anota tres significants: el de la Plana de Vic, *voliòl*; el de la

Cerdanya, *margarida*, i el de la Selva, *gallineta de la Mare de Déu*; després de *marieta*, nom majoritari del català central, Verdaguer cita tres noms que, seguint els resultats de la geolingüística, representen els majoritaris del domini lingüístic per designar aquesta bestioleta, amb curioses variants. *Voliol*, format sens dubte sobre *volar*, però amb un sufix no ben aclarit, s'ha modificat en *boriol*, *buriol*, *boriolet*, *buriolet*, per dissimilació de laterals, *puriol* per dessonorització de la inicial, *puliol*, *pupuriol*, *fubiol* i *juriol*, frondositat de variants que no ens han d'estranyar en el cas d'un insecte amb el qual juguen (jugaven) els infants de tot el domini; en efecte, es troben tant a Mallorca com a la Segarra, el Montsià, el Baix Ebre, la Plana Baixa o el Camp de Túria. *Margarida* es manté a Sta. Maria de Corcó, però és més àmplia l'àrea del seu diminutiu, *margarideta*, tant a la Cerdanya com al Rosselló. La *gallineta de la Mare de Déu* ha vist laïcitzat el seu nom, que s'ha reduït a *gallineta*, que s'estén pel Rosselló, el Maresme, el Camp de Tarragona, les Garrigues, el Priorat, la Ribera d'Ebre, la Terra Alta, el Matarranya, la Plana, el Camp de Morvedre i l'Horta de València, o, en tot cas, substituint el determinant *de la Mare de Déu* per *cega*, *gallineta cega*, en el valencià meridional (ALDC, Q. 1706).

Visió unitària de la llengua

L'amor per la diversitat lèxica enriquidora és una mostra de la seva indiscutible visió unitària de la llengua. En més d'una ocasió eixampla la mirada cap a València i les Illes, on no falten les referències botàniques:

Més gallart que les palmeres d'Elx, més fort que les oliveres mallorquines, més alt que'ls faigs i roures del Pirineu, ens apareix la figura geganta de Don Jaume (Discurs Jocs Florals 1881, ap. *Discursos*, 1905: 21).

A propòsit del Pi de les Tres Branques, no s'oblida d'esmentar figures cimeres de la perifèria:

Alegrem-nos-en tots; nostra pàtria té un símbol gloriós i digne d'ella. Alegrem-nos-en, catalans de França i d'Espanya, gaudiu-vos-en, fills d'Auzias March i de Ramon Llull (Discurs Jocs Florals de Berga 1901, *Discursos*: 71).

I en una variant de la penúltima estrofa de «Barcelona a Montpeller»:

«Mallorquins i valencians, / monpelerins, valencians, / aucells tots de ma

niuada, / restau quiscun en son niu, / no perdeu lo parentiu, / no deslligueu ma abraçada» (Fitxer Casacuberta).²¹

Uns versos ben actuals que, pel que fa al País Valencià, reconeixen la seva personalitat («restau quiscun en son niu»), l'estreta comunitat lingüística («no perdeu lo parentiu») i la necessària confraternitat («no deslligueu ma abraçada»).

A part de la integració diatòpica que hem vist referent a àrees concretes, és important de remarcar la convivència en la seva obra de la variant oriental amb l'occidental: *mirall/espill*, *arena/sorra*, *farigola/timó*, *moixó/aucell*, *petó/bes*.

Diatopia llibresca

Verdaguer, com veiem, recorria al filó inexhaurible de la llengua del poble, en totes les seves varietats, però també es nodria d'informació llibresca. Costa, Bassaganya, Salvaña, Richart, eren fonts de la terminologia botànica. Les seves llibretes són farcides d'apunts extrets d'aquestes obres, on també subratllava mots o n'hi afegia. A voltes s'ha exagerat aquesta dèria. Per exemple, Xènius demanava que l'IEC comprés els llibres de Verdaguer, entre els quals figurava el d'Antoni C. Costa, per les nombroses anotacions — diu Xènius — que aquest hi havia fet. En realitat el que hi trobem són:

1) marques de llapis davant noms referents al cristianisme (*arbre de Judas*, *arbre del paradís*, *asota-cristos*, *lliri de Sant Francesch*, *violer de Sant Joseph*, *morritort-ansiamet de caputxí*, etc.);

2) davant altres noms: «arròs de pardal», «contell vermell V. Lliri dels blats»; «corona de rey —*Saxifraga catalaunica*»,²² «ensopagalls», «ansopegueres», «fulla de cinch nirvis V. Plantatge»; «uy de perdiu (Men[orca])»; «folgarila (Cadaqués)»; etc. (observeu les referències geogràfiques);

3) algunes addicions, també a llapis: sota «lliri dels blats», «lliri de pastor —orquidea— Guilleria»; sota «pota de caball, Peu», «caballi-

21. Més manifestacions d'unitat de les terres catalanes a «A Catalunya avant» (*P*: 501-502).

22. Subratllat el nom científic, potser per allò de *catalaunica* (els botànics Boissier i Reter havien cregut que era una espècie pròpia de Montserrat, cf. Font i Quer [1982, 307]), i també pel significat de *saxifraga*: «que trenca les roques».

na»;²³ al costat de «Sanguinaria V. Herba de las set sangrias», «estronca-sanch», al marge de «Vidalba V. Vidauba», «vidiella».

Aquestes anotacions referents a l'àrea d'ús de la planta, tímides en el cas del llibre de Costa, són més notables en la *Flora Farmacéutica* (1871) de Joan Teixidor, especialment pel que fa a les Balears i al País Valencià. Així, «atzevara, pita, figarassa (*Val[ència]*)»; «salta sebas – *gatmaymó* (*Mall[orca]*)»; «plantatge d aygua, oreya de lladre, *punta de llansa* (*Val[ència]*)»; «nepta – puliol blanch, *val. Reventerola*»; «artanita, pa de porch – *bal. pa porcí*»; «ridorta, vidiella, flàmula de Job, *Val. gata rabiosa, vidriera. Bal. Jესamí bort*»; «tortellatge, *val. mentironera*»; etc.

A aquestes fonts fa referència explícita Verdaguer. Però no sempre és així. Per exemple, el vocabulari que anota com a «Flora de Tarragona» és pres de l'obra d'Agustí M. Gibert, *Catàlech de la flora de la ciutat de Tarragona y son terme* (Tarragona: 1892), que Verdaguer posseïa i on va subratllar els noms que li van cridar l'atenció («vidiella», «ruella» 'rosella', «violé marí», «herba gafarronera», «corona de rey», etc.), amb alguna eventual modificació gràfica («cerbera» - «cervera», «nesprer» - «nespler», «pinyas de Sant Joan» - «pinyes de Sant Joan», «panical blau» - «penical blau», «carabassa vinatera» - «carbassa vinatera») i la introducció de mots no subratllats al text original («tamarit gatell», «espernallach», «inflatous», «llacsó d'aygua», «atzevara vera», etc.). D'acord amb l'esperit integrador de formes dialectals, no hi falten fitònims específics del Camp de Tarragona («goges» 'calèndules', «morruts», «arçot», «palmera d'escombres» 'margalló', etc.).

En un altre manuscrit (375/VI, 37v, 49-50, 52-53) trobem una llista de noms d'aucells del Rosselló. Una de les fonts és l'*Ornithologia* (1745) de Pere Barrere. S'hi anoten ornitònims comuns («perdiu», «cardina», «cucut», etc.), però també altres d'àrea septentrional («durdulla», «pigre» 'fredeluga', «buixot» 'varietat d'ànec', «graula»

23. «Por cierto que la caballina, que corresponde a la vulgar pota de caball, la apuntó si mal no recuerdo, por haberle enviado un ejemplar de ella nuestro común amigo V. Serra Boldú ocasionando que Verdaguer escribiera una poesía que se publicó en el primer número de Lo Pensament Català y más tarde en Flors de Maria» (d'un treball manuscrit, lletra de Viada, ressenyat al fitxer de Casacuberta).

‘gralla’, «pita-roig» ‘pit-roig’, etc.); tanmateix, alguns noms deuen procedir de la *Fauna ornitològica* (1883) d’E. Vayreda («conyic» ‘cuereta’, «pica pinyas», «menja aranyas» [no identificat], «perdiu d’Inglaterra» ‘perdiu de garriga’; [Vayreda], «galdric» ‘torlit’, «cerceta d’estiu» ‘varietat d’ànec’, «borreu?», etc.). Crida l’atenció l’acomodació d’algunes grafies rosselloneses al català comú («pulla d’aygua» ~ «polla d’aygua», «galla mareza» [noteu la variant occitanitzant *galla*] ~ «guatlla maresa»).

Explotació literària de la botànica

Flors i aucells omplen d’aromes i cants els versos dels seus poemes. La presència exuberant de noms botànics (pèsols d’olor, violes, roselles, margaridoies, gerds, romanins, farigoles, maduixes, etc.) van donar maldecaps a la traductora a l’alemany de *L’Atlàntida*, Clara Commer, noms que Verdaguer li aclaria amb terminologia científica (*BioſV*, 1924: 205). I és que les plantes i els seus noms eren constant nutrició de la seva poesia i de la seva vida. Ruyra (1913), en una trobada que va tenir amb Verdaguer, entrant en el tema floral, diu:

El gran poeta s’entregà de tot cor a una deliciosa herborització imaginària. Que me’n va dir, de noms regalats! Que me’n va descobrir, de metàfores fines i lluminoses! Ell mateix s’hi embadalia. Sí, descrivia les seves plantes tot engojat, com si les tingués davant dels ulls, com si la mà se n’hi anés a esparpellar una floreta mig closa o a senyalar un brotet amagat (Ruyra 1913 [1982], 811-812).

Flors espinoses com ara la floravia, el clavell de pastor, l’argelaga, la gatosa, el panical, la gata-rabiosa, que liben les abelles, li fornien un exemple moralitzador per convertir, semblantment a la feina de l’himenòpter, les penes i contrarietats en mel d’amor (*BE*: 29, n. 11).

Igualment, les muntanyes són objecte de transposició metafòrica botànica; així, a propòsit de la Maladeta, canta:

Al peu d’aqueix olímpich abet de la montanya,
són sàlzers les Alberes, Carlit és una canya,
lo Canigó un reboll (*C*, IV: 47)

El gegantí *avet* (Maladeta) contrasta amb la modèstia dels altres massissos, considerats *salzes*, *canya* o *rebol·l*.²⁴

A voltes exhibeix una numeració martellejadora de flors, com quan exalta la margarida enfront d'altres flors que engalanen les festes del Corpus:

De totes les flors
ab què se'ls enjoya,
¿diríau quina és
la que m'enamora?
No és pas lo marfull
y menys la ridorta,
ni el peu-de-colum,
ni el bec-de-cigonya,
ni l'ull de perdiu,
ni el coxí-de-monja,
ni la flor-del·llas,
que és tan vanitosa;
és la més humil:
la margaridoya. (BE: 159)

Equilibri entre parla viva i tradició

Fidelitat a la terra, amor a la paraula viva, amb els colors de la diversitat, però també respecte al patrimoni rebut, administrat amb prudència i bon gust. I és així com reprèn mots de la tradició literària, com ara *colp*, *eixir*, *cloquer*, *pèlach*, *après*, *amar*/*aimar*, etc., els perfets simples (*cantí*), presents de subjuntiu amb la desinència *-e*, *-es*, *-a*, *-en* (*veja*, *fassen*) o incoatiu amb increment velar (*feresca*), no coincidents sempre amb l'ús col·loquial propi del poeta, manifestat en les cartes i obres de joventut («vaig anar» 1865, *Ep* I: 18; «que toquin» 1867, *Ep* I: 46; «gemeguín» 1865, *LiM*: 149).

24. Una altra comparació és la del Canigó amb una magnòlia: «Sembla la serra un gegantí *magnoli* / quan s'esbadellen ses poncelles blanques» (II: 271); «Lo Canigó és una *magnolia* immensa / que en un rebrot del Pirineu se bada; / per abelles té fades que la volten, / per papallons los cisnes y les àligues».

El participi de *dur*, *duit*, és present en Verdaguer (C, VI: 86); segons la *Flexió*, en enquestes de 1906, es recollí a St. Bartomeu del Grau, Ripoll i Olot. Tot i que a Vic ja havia rebut la competència de *dut*, el seu ús per Verdaguer deu enllaçar amb el gust selecte per formes tradicionals que eren al llindar de l'obsolescència.²⁵

Conclusions

Després d'aquesta anàlisi d'alguns aspectes relatius al reflex del territori en la llengua de Verdaguer, podem resumir així les nostres conclusions:

- per la seva passió col·lectora de paraules, l'hem de considerar un dialectòleg *avant la lettre*, que s'anticipa a diletants i a científics de la llengua amb valuoses aportacions en el camp del lèxic i de la cultura popular, sense negligir alguns efluvis etimològics; amb una diferència: el seu recull té un objectiu literari;
- la seva adherència a la natura va a l'una amb els mots que designen els seus referents, mots primer del seu espai osonenc i després d'altres comarques, especialment les pirinenques;
- els dialectalismes incorporats en l'obra literària són objecte de selecció, especialment en les obres postjuvenils, tot negligint els mots més locals, més «paratgívol»;
- una mostra més de la seva generosa visió de «països de llengua catalana» són les notes que pren de llibres de botànica en les quals tenen un paper igualitari amb Catalunya les plantes de les Balears i de València;
- hem assajat una tipologia dels dialectalismes usats pel poeta: pel que fa a la geografia, els *propis*, de la seva comarca o comarques contigües (*trampelar*) i els *externs*, d'àrees més perifèriques (*posella*); respecte a la incorporació en l'obra literària, distingim els *integrats* (*colcar*) dels *rebutjats* (*gallorsa*); dins els *contextuals*, que designen un geosinònim d'una àrea externa (*atlota*), se singularitzen els *denotatius*, que defineixen una realitat cultural pròpia d'una àrea (*talayot*);

25. Per exemple, *duyt* 106.

- l'encert genial de Verdaguer va ser, tot distanciant-se d'arcaïcitzants i populistes interferits, de fonamentar el seu model de llengua en el català parlat en àrees rurals incontaminades, seleccionat amb criteris de bon gust i enriquit amb alguns elements de la tradició escrita.

Finalment, permeteu-me una recomanació. Han passat molts lustres sense que un dels nostres més grans poetes hagi conegut un estudi aprofundit, integral de la seva llengua. Ara que comptem amb bones edicions crítiques, és arribat el moment de preparar el terreny perquè es compleixi aquest desideràtum. Es tractaria de procedir a la formació d'una base de dades, duta a terme per un equip constituït per lingüistes i experts en l'obra de Verdaguer, per informàtics i paleògrafs. L'objectiu seria emmagatzemar tot el lèxic verdaguerià, pertanyent a l'obra publicada i a la inèdita, incloses les notes dels seus nombrosos quaderns, amb contextos, datacions i correccions. Seria un projecte semblant al del Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana, de l'Institut d'Estudis Catalans, dirigit per J. Rafel, degudament adaptat a les característiques del projecte. Faria possible, a partir d'una base sòlida, un diccionari verdaguerià i treballs monogràfics definitius sobre múltiples aspectes d'una llengua de riquesa esbalaïdora. Verdaguer bé s'ho mereix.

BIBLIOGRAFIA

- Ad. Estorch = Addicions de Verdaguer a Pau Estorch i Siqués. *Elements de poètica catalana. Diccionari de la rima*. Girona: 1852.
- ALDC = Joan Veny-Lídia Pons. *Atles Lingüístic del Domini Català*, I. Barcelona: 2001; II. Barcelona: 2003 (i materials de la base de dades).
- Dicc. Aguiló = *Diccionari Aguiló*, publicat per Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu. Barcelona: 1914-1930.
- BARRERE, Petro (1745). *Ornithologiae specimen novum sive series avium in Ruscinone*. Perpiniani (ed. de Germà Colón i Josep Tormo, *L'ornitologia rossellonesa de Pere Barrere (1745)*). Castelló de la Plana: 2003).
- BASSAGAÑA, Pedro (1859). *Flora médico-farmacéutica*. Barcelona.
- BOHIGAS, Pere (1953). «El fet literari del català». *Raixar. Miscel·lània de Literatura Catalana*. Mallorca, p. 1-8.

- BOHIGAS, Pere (1981). «Manuscris de “Canigó” de Verdaguer». *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes/II [Homenatge a Josep M. De Casacuberta/2]*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 333-366.
- CASACUBERTA, Josep Maria de (1986). *Estudis sobre Verdaguer*. Vic: Eumo Editorial - Barcino - Institut d'Estudis Catalans.
- CASTELLANOS I LLORENS, Carles (2003). «Verdaguer com a exemple en l'elaboració de la llengua catalana». *Llengua nacional*, núm. 42, p. 34-36.
- COLL, Pep (1991). *El parlar del Pallars*. Barcelona: Empúries.
- COMERMA VILANOVA, Josep (1923). *Història de la literatura catalana*. Barcelona: Políglota.
- COROMINES, Joan (1936 [1976]). «El parlar de Cardós i Vallferrera». *Butlletí de Dialectologia Catalana*, núm. 23, p. 241-331 (reproduït a *Entre dos llenguatges II*. Barcelona: Curial, 1976, p. 29-67, sense el glossari).
- COSTA, Antoni Cebrià (1877). *Introducción a la flora de Cataluña*. Barcelona.
- DCVB = Antoni M. ALCOVER – Francesc de B. MOLL. *Diccionari català-valencià-balear*. 10 v. Palma de Mallorca: 1930-1962.
- DECat = Joan COROMINES. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. 10 v. Barcelona: 1980-2001.
- DIEC = Institut d'Estudis Catalans. *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona-Palma de Mallorca-València: 1995.
- Epistolari de Jacint Verdaguer, I (1865-1877)*. Transcripció i notes per J. M. de Casacuberta. Barcelona: Barcino, 1959.
- Epistolari de Jacint Verdaguer, II (1877-1879)*. Transcripció i notes per J. M. de Casacuberta i Joan Torrent i Fàbregas. Barcelona: Barcino, 1967.
- Epistolari de Jacint Verdaguer, V (1885-1886)*. Transcripció i notes per J. M. de Casacuberta i Joan Torrent i Fàbregas. Barcelona: Barcino, 1977.
- Escris inèdits de Jacint Verdaguer, I*. Transcripció i estudi per J. M. de Casacuberta. Barcelona: Barcino, 1989.
- ESTORCH I SIQUÉS, Pau (1857). *Gramática de la lengua catalana*, Barcelona.
- FABRA, Pompeu (1912). *Gramática de la lengua catalana*. Barcelona: L'Avenç.
- FARRÉS, Pere (2004). «Verdaguer i Ruyra». *Primer Simposi Joaquim Ruyra. Als cent anys de l'eclosió literària de Joaquim Ruyra: «Marines i boscatges»*. Girona, p. 41-66.
- Flexió = La flexió verbal en els dialectes catalans*, materials recollits per Mn. Antoni M. Alcover, recopilació i sistematització, pròleg i notes per

- Francesc de B. Moll. *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, núm. 2 (1929), p. 73-184; núm. 3 (1930), p. 73-168; núm. 4 (1931), p. 9-104; núm. 5 (1932), p. 9-72 (vg. Perea, 1999).
- FONT QUER, Pío (1982). *Plantas medicinales. El Dioscórides renovado*. Barcelona: Labor.
- GARCIA SILVESTRE, Manuel (1932). *Història sumària de la literatura catalana*. Barcelona: Balmes.
- GAROLERA, Narcís (1996). *Poesies juvenils inèdites de Jacint Verdaguer*, transcrits i anotades per Narcís Garolera. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs.
- GAROLERA, Narcís (1994). «Un vademècum lexicogràfic verdaguerià». *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, núm. 29 [Miscel·lània Germà Colon/2]. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 95-108
- GIBERT OLIVER, Agustí M. (1892). *Catàlech de la flora de la ciutat de Tarragona i son terme*. Tarragona.
- GRAS, Maria Rosa (1995). *Aportació al lèxic de Verdaguer*, tesi doctoral. Universitat de Barcelona.
- JANSÀ, Carles (1985). *Les plantes medicinals i d'aplicació del terme municipal de Vilaseca i Salou*. Vila-seca i Salou.
- MASCLANS, Francesc (1981). *Els noms de les plantes als Països Catalans*. Granollers-Barcelona: Montblanc-Martin.
- MASSOT I MUNTANER, Josep (1993). «Gabriel Alomar i els clergues intel·lectuals». Dins: *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*. Barcelona: Curial-Abadia de Montserrat, p. 48-58.
- MASSOT I MUNTANER, Josep (2006). «Marià Aguiló, mentor i amic de Jacint Verdaguer», en aquest llibre.
- MENDOZA, Carlos (s. a.). *La leyenda de las plantas*. Barcelona.
- MIRÓ BORRÀS, Oleger (1900). *Folklore català. Aforística mèdica popular catalana confrontada ab la de altres llengües*. Barcelona: Llibreria de D. Àlvar Verdaguer.
- MOLAS, Joaquim (1986). *Jacint Verdaguer*. Dins: M. DE RIQUER, A. COMAS i J. MOLAS. *Història de la literatura catalana*, 7. Barcelona: Ariel, p. 223-289.
- MONTOLIU, Manuel de (1922). *Manual d'història crítica de la literatura catalana moderna. Primera part (1823-1900)*. Barcelona.
- Onomasticon* = Joan COROMINES (1989-1997). *Onomasticon Cataloniae*, 8 v. Barcelona: Curial-«La Caixa».

- ORRIOLS, Lluís (1994 i 1995). *La contribució d'Osona a la llengua catalana*, I i II. Barcelona: Curial.
- ORS, Eugeni d' (2001). «Els llibres de Mossèn Cinto». Dins: *Glosari 1908-1909*. Barcelona.
- PEREA, Pilar (1999). *Compleció i ordenació de la Flexió verbal en els dialectes catalans d'A. M. Alcover i F. de B. Moll*, 2 v. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- PEREA, Pilar (2003). «Els dialectes catalans i el desenvolupament de la dialectologia a Catalunya durant el segle XIX». Dins: Marie-Claire ZIMMERMANN; Anne CHARLON (ed.). *Actes del Dotzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (París IV-Sorbonne 2002)* III. AILLC - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 413-411.
- PONS, Lúdia (1992). *Iodització i apitxament al Vallès. Interpretació sociolingüística i psicolingüística dels canvis fonètics*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- RICHART, Aquiles (1839). *Nuevos elementos de botánica y de fisiología vegetal*. Barcelona.
- RUIZ CALONJA, Joan (1954). *Història de la literatura catalana*. Barcelona: Teide.
- RUYRA, Joaquim (1913 [1982]). «Una conversa amb Jacint Verdaguer». Dins: *Obres completes*. Barcelona: Selecta, p. 809-812.
- SERRA I BOLDÚ, Valeri (1924). *Biografia de Mossèn Jacinto Verdaguer*. Barcelona: Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana.
- TEXIDOR COS, Juan (1871). *Flora farmacéutica de España y Portugal*. Madrid.
- TINTÓ, Margarita (2002). «Una carta de Verdaguer a Amadeu Vives, inèdita». *Anuari Verdaguer 1997-2001*, p. 263-267.
- TORRENTS, Ricard (1993). *Verdaguer. Un poeta per a un poble*. Vic: Eumo.
- TORRENTS, Ricard (1995). *Verdaguer. Estudis i aproximacions*. Vic: Eumo.
- Tresor* = Antoni GRIERA. *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular de Catalunya*. Barcelona: 1935-1947.
- TRIADÚ, Joan (1961). «La poesia. Verdaguer». Dins: *Un segle de vida catalana*. Barcelona: Alcides, p. 876-882.
- VAYREDA, Estanislau (1889). *Fauna ornitológica de la provincia de Gerona*. Gerona.
- VENY, Joan (1978). *Estudis de geolingüística catalana*. Barcelona: Edicions 62.

- VENY, Joan (1980). «Sobre els occitanismes del rossellonès». *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Andorra 1979)*. Barcelona: Publicacions Abadia de Montserrat, p. 441-494.
- VENY, Joan (1991). *Mots d'abir i mots d'avui*. Barcelona: Empúries.
- VENY, Joan (2001). *Llengua històrica i llengua estàndard*. València: Universitat de València.
- VERDAGUER PAJEROLS, M. Àngels (2000). «Primavera» de Jacint Verdaguer: estudi i edició. Tesi de Llicenciatura. Universitat de Barcelona.
- VERDAGUER, Jacint (1896). *Flors del Calvari*. Barcelona.
- VERDAGUER, Jacinto (1902). *Flors de Maria*. Barcelona.
- VERDAGUER, Jacint (1981). *Brins d'espígol*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- VERDAGUER, Jacint (1991). *Excursions i viatges*, a cura de Narcís Garolera, 3 v. Barcelona: Barcino.
- VERDAGUER, Jacint (1995). *Canigó*, edició de Narcís Garolera. Barcelona: Quaderns Crema.
- VERDAGUER, Jacint (1995). *Dos màrtirs de ma pàtria, o siga Lluçà i Marçà*, a cura de Ricard Torrents. Vic: Eumo - Societat Verdaguer.
- VERDAGUER, Jacint (2002). *Pàtria*, a cura de Ramon Pinyol i Torrents. Vic: Eumo - Societat Verdaguer.
- VERDAGUER, Jacint (2003). *Al Cel*, edició crítica de Narcís Garolera. Barcelona: Columna.
- VERDAGUER, Jacint [1914]. *Canigó*. Barcelona: Il·lustració Catalana.
- VERDAGUER, Jacint (1924). *Amors d'en Jordi i na Guideta*. Barcelona.
- VERDAGUER, Jacint (1992). *Rondalles*, a cura d'Andreu Bosch. Barcelona: Barcino.
- VERDAGUER, Jacint (2002). *L'Atlàntida. Poema*, a cura de Pere Farrés. Vic: Eumo - Societat Verdaguer.
- VERDAGUER, Jacint (2003). *Què diuen els ocells. Prosa i poesies*, a cura d'Andreu Bosch i M. Àngels Verdaguer.
- VERDAGUER, Pere (2002). *Diccionari del rossellonès*. Barcelona: Edicions 62.
- VIDOS, B. E. (1963). *Manual de lingüística románica*. Madrid: Aguilar.

Abreviatures

Amors = *Amors d'en Jordi i na Guideta*

Can = *Canigó* Notes

C = *Canigó* (text)

BE = *Brins d'espígol* 1981.

Bio, JV = V. Serra i Boldú, Biografia de Jacinto Verdaguer.

Ein = Escrits inèdits

Ep I = Epistolari Verdaguer, I

Ep II = Epistolari Verdaguer, II

Ep V = Epistolari Verdaguer, V

Exc = *Excursions i viatges*

FC = *Flors del Calvari*

LiM = Lluçia i Marcia

P = *Pàtria*

Rond = *Rondalles*

Vad = Vademècum

VPPP = Torrents, *Verdaguer. Un poeta per a un poble*